

⁴⁰ Хроника // Юго-Западный край. – 1917. – 04 февр. – С. 2.

⁴¹ Там само.

Oleksandr Vityuk. Ushyts'ky district Podolia during the First World War (1914– February 1917): the social legal aspect. *On the basis of archival and published sources, the works of Ukrainian historians and ethnographers, the article attempts to analyze the history of Ushyts'ky district Podolia during the First World War (1914 – February 1917) in the social legal aspect.*

Deals with the life of the population of the county on the eve of and during the war, described the activities of local authorities and representatives of the imperial power to implement their social policies in the region. One of the priorities of the authorities in place were adequate to ensure military families who were called up for active duty in the army, price controls on food and essential commodities and combating speculation in the county.

The author drew attention to regulations that significantly affect the living standards of the county in the First World War, the implementation of legislation concerning the most vulnerable social groups.

Shown separately promoting population of the county and local governments on a voluntary accumulation of funds to charitable boards, formation of local guardianship assistance to victims in the war military, opening and providing necessary equipment medical hospitals and hospitals for the wounded

The article notes the important changes in judicial matters for the first time clearly rozmezhuvaly the county for forensic amicable stations and secured their judges to decide disputes residents of several counties. It is proved that the distribution of cities and counties for the «new law on local court» was not rational, because of the suffering residents of settlements, who lived at a distance from the court.

Key words: *Ushyts'ky district, Podolsk province, city council, city council, district council, the First World War, guardianship, judicial settlement station, martial law.*

Отримано: 03.09.2015 р.

УДК 378.096:94+81 «1918/1920» (477.43)

Олександр Завальнюк

**ІСТОРИКО-ФІЛОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ – ПРОВІДНИЙ
ПІДРОЗДІЛ КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО
УКРАЇНСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ (1918–1920 рр.)
(до 100-річчя заснування вишу)**

Олександр Завальнюк. Історико-філологічний факультет – провідний підрозділ Кам'янець-Подільського державного українського університету (1918-1920 рр.) (до 100-річчя заснування вишу). На основі архівних і опуб-

лікованих джерел, праць сучасних українських істориків досліджуються питання про заснування, формування кадрового складу (професорів, приват-доцентів, лекторів), багатонаціонального, змішаного студентського контингенту – майбутню українську інтелігенцію, а також освітню, навчально-методичну, наукову, державно-політичну та громадську діяльність представників трудового колективу історико-філологічного факультету – провідного підрозділу Кам'янець-Подільського державного українського університету, який вніс помітний вклад у національне відродження країни у 1918–1920 рр.

Ключові слова: історико-філологічний факультет, Кам'янець-Подільський державний український університет, професура, доцентура, студенти, вступні лекції, навчальний процес, історико-філологічна секція Наукового товариства, лекційно-пропагандистська діяльність, студентський журнал «Нова думка».

Александр Завальнюк. Историко-филологический факультет – ведущее подразделение Каменец-Подольского государственного украинского университета (1918-1920 гг.) (до 100-летия основания вуза). На основе архивных и опубликованных источников, трудов современных украинских историков исследуются вопросы об основании, формировании кадрового состава (профессоров, приват-доцентов, лекторов), многонационального, смешанного студенческого контингента – будущую украинскую интеллигенцию, а также образовательную, научно-методическую, научную, государственно-политическую и общественную деятельность представителей трудового коллектива историко-филологического факультета – ведущего подразделения Каменец-Подольского государственного украинского университета, внесшего заметный вклад у национальное возрождение страны в 1918–1920 гг.

Ключевые слова: историко-филологический факультет, Каменец-Подольский государственный украинский университет, профессура, доцентура, студенты, вступительные лекции, учебный процесс, историко-филологическая секция Научного общества, лекционно-пропагандистская деятельность, студенческий журнал «Наукова думка».

Сучасна українська вища школа проходить складний і відповідальний процес реформування відповідно до цивілізаційних викликів і нових національних стандартів, які зорієнтовані на європейську університетську модель. Попри набуття нових якостей, традиційно властивих вищим навчальним закладам Європи, важливо, щоб українські вищі в своїй основі не втратили самобутнього характеру, який відповідає прогресивній історичній тяглоті і забезпечуватиме найбільш повне врахування національних запитів нових поколінь українців, використання набутого у минулому цінного досвіду.

Це стосується, зокрема, і функціонування українських університетів, які появились в добу яскравого національного відродження 1917–1920 рр. і де-факто стали піонерами в реалізації нової університетської моделі, виробленої у тодішніх передових наукових колах. Один із них – Кам'янець-Подільський державний український університет (К-ПДУУ), що функціонував найдовше із усіх за-

снованих тоді українських вишів, нагромадив найбільший досвід, який потребує узагальнення, систематизації і критичного осмислення. Найбільше виділявся заснований у його структурі історико-філологічний факультет – підрозділ, що залишив по собі унікальний, повчальний слід, який заслуговує на ґрунтовне вивчення.

У цьому зв'язку варто наголосити, що дослідники (Е. М. Мельник, А. Г. Філінюк¹, С. А. Копилов, В. В. Газін², Ю. О. Маркітантов, В. Б. Стецюк³, О. М. Завальнюк⁴ та ін.) частково звертали увагу на окремі аспекти (кадрові, навчальні, науково-дослідні тощо) піднятої теми, утім цілісно вони не розкрили процес творення, діяльності і розвитку цієї структури. Тому метою нашої статті є з'ясування її появи, формування професорсько-викладацької корпорації і студентського контингенту, а також усіх найважливіших складових повсякденного життя та багатогранної діяльності на основі залучення широкого кола архівних і опублікованих джерел та встановлених фактів.

Спочатку з'явилася ідея відкрити в структурі проектного на початку 1918 р. Кам'янець-Подільського державного українського університету філологічний факультет, який мав бути одним із трьох навчальних підрозділів. Її вперше було оприлюднено під час спільного засідання міністерської делегації і університетської комісії Кам'янець-Подільської міської думи, яке відбулося 4 квітня 1918 р. під головуванням професора І. М. Ганицького⁵. За це проголосували усі 19 осіб, присутні на тому зібранні. Чому не запланували створити історико-філологічний факультет, як це було прийнято для класичних університетів, що діяли тоді в Україні ще з імперських часів, ніхто не пояснив. Скоріш за все, гості з Києва обговорили цю ідею ще до приїзду і зійшлися на тому, що для забезпечення його роботи не вистачить науково-педагогічних кадрів. У підписаному І. М. Ганицьким (голова) і О. М. Прусевичем (секретар) протоколі значиться саме філологічний факультет. Утім через 3 дні, коли делегація науковців повернулася до столиці, на черговому засіданні ради лекторів Київського народного українського університету (КНУУ), яке відбулося 7 квітня 1918 р. під головуванням ректора І. М. Ганицького, було схвалено рішення про відкриття в структурі майбутнього вишу у Кам'янці-Подільському 3-х факультетів, один з яких мав бути <...> історико-філологічний⁶. На жаль, ніхто із присутніх не пояснив, чому ухвалене у Кам'янці-Подільському рішення змінили, розширивши назву навчального підрозділу. Хоч протокол того засідання не дає змогу побачити дискусію з цього питання, можна вважати, що хтось із присутніх все-таки звернув увагу на те, що у класичному університеті українського зразка (а саме такий створювався на Поділлі) одним із провідних факультетів має стати історико-філологічний. Того ж дня ухвалили рішення про попереднє формування професорсько-викладацького складу всіх навчальних підрозділів університету. А 28 квітня 1918 р. І. І. Огієнко, який до того побував у Кам'янці-Подільському у складі зазначеної делегації, доповів раді лекторів КНУУ, що для історико-філологічного факультету вже намічено 8 кандидатів на різні кафедри, розпочалася робота із можливого залучення до викладацької роботи на

цьому факультеті вчених зі Львова і Чернівців⁷.

Гетьманський переворот вніс зміни у підготовку із заснування К-ПДУУ. Нею почала займатися створена при Міністерстві освіти (МО) Української держави тимчасова спеціальна комісія у справах вищих шкіл і наукових інституцій під головуванням академіка РАН В. І. Вернадського. На неї покладалося, зокрема, вироблення відповідного законопроекту. Спочатку члени комісії 1 липня 1918 р. розглянули підготовлений у департаменті вищої і середньої школи МО документ про заснування університету у Кам'янці-Подільському, де йшлося про 4 факультети (без назв)⁸. 11 липня утворили «підкомісію із організації факультетів» (Д. І. Багалій, В. І. Вернадський, І. В. Єгоров, Б. Л. Лічков, В. І. Лучицький, І. І. Огієнко, Г. Г. Павлуцький), яка виробила відповідні пропозиції. І вже 26 липня в остаточному варіанті, який був затверджений комісією і направлений міністрові освіти і мистецтва М. П. Василенку для подальшого розгляду, чітко фіксувалося, що одним із чотирьох факультетів К-ПДУУ є історико-філологічний. Цей пункт, як і багато інших, схвалила Рада Міністрів, після чого 17 серпня 1918 р. закон був затверджений гетьманом Павлом Скоропадським⁹.

Після цього ректор І. І. Огієнко у співпраці з Міністерством освіти і мистецтва зайнявся формування професорсько-викладацького штату двох факультетів (зокрема, історико-філологічного), які відкривалися першого навчального року. До відкриття університету, що відбулося 22 жовтня 1918 р., призначення на різні кафедри цього навчального підрозділу отримали всього 5 осіб (на посаду в.о. екстраординарного професора кафедри історії мистецтва – К. В. Широцький, приват-доцентів кафедр слов'янської філології, української літератури та історії України – М. О. Драй-Хмара, Л. Т. Білецький та І. П. Крип'якевич; професора В. І. Петра (Ніжинський історико-філологічний інститут) перевели на посаду ординарного професора кафедри грецької словесності). Сам І. І. Огієнко був фахівцем-філологом і посів посаду в.о. екстраординарного професора кафедри історії української мови¹⁰. Ці науковці повинні були розпочати навчальну роботу на факультеті. Утім, як виявилось, двоє з них – К. В. Широцький (через хворобу) та І. П. Крип'якевич (через початок Листопадової революції у Східній Галичині) до викладання не приступили. Тож студенти слухали всього кілька філологічних курсів, історичні дисципліни у осінньому семестрі не викладалися взагалі.

Зимовий семестр 1918–1919 навчального року на історико-філологічному факультеті розпочався із поповнення викладацького штату. У січні 1919 р. новий міністр освіти УНР І. І. Огієнко (за згоди уряду, залишив за собою посаду ректора К-ПДУУ) зробив нові кадрові призначення. Так, тут з'явилися перші історики: в.о. екстраординарного професора П. В. Клименко, приват-доценти Д. І. Дорошенко і П. Г. Клепатський. На курс романської філології призначили в.о. екстраординарного професора Д. Шелудька (до роботи не приступив), історії української літератури – приват-доцента М. А. Плевако, новогрецької мови – приват-доцента І. А. Любарського¹¹. Не увінчалася успіхом справа із за-

лучення до навчання студентів-істориків професора М. С. Грушевського, який у лютому 1919 р. прибув до Кам'янця-Подільського і більше місяця займався тут політичною, журналістською і науковою роботою¹². Маститий вчений не змінив свого рішення щодо відмови від продовження професорської кар'єри і після того, як рада професорів прийняла ухвалу про обрання його почесним членом університету за заслуги у галузі українознавства¹³.

Напередодні другого навчального року призначення на історико-філологічний факультет К-ПДУУ отримали ще кілька науковців: П. Филипович – на посаду приват-доцента кафедри російської мови, О. К. Еланич – приват-доцента кафедри російської історії, Г. М. Іваниця – в.о. приват-доцента кафедри класичної філології, Л. Б. Б'ялковський – приват-доцента кафедри полоністики, Г. К. Ватич – лектора французької, О. О. Попович – лектора німецької мови¹⁴. В жовтні 1919 р. у штат прийняли В. Бірчака – приват-доцентом кафедри нового українського письменства¹⁵ і тимчасово прикомандирували в.о. екстраординарного професора Київського державного українського університету Є. К. Тимченка, а у березні 1920 р. приват-доцентом кафедри історії всесвітнього мистецтва почав працювати Й. Л. Пеленський¹⁶. Влітку з'явився наказ МО про призначення С. Ю. Гаєвського приват-доцентом кафедри російської мови і літератури¹⁷, а на початку листопада 1920 р., коли йшов уже третій навчальний рік, на роботу оформили С. С. Дложевського – в.о. екстраординарного професора по кафедрі історії мовознавства, А. Г. Бориса – лектором філософії і К. А. Поля – лектором німецької мови¹⁸. На жаль, п'ятеро із зазначених осіб (Филипович, Еланич, Іваниця, Бірчак, Дложевський) до викладацької роботи не приступили через воєнні події, чим ускладнили організацію навчального процесу.

Студентський контингент історико-філологічного факультету формувався відповідно до тих нормативних актів, які виробляло освітнє відомство. Спочатку це були «Проект прийому в університети в 1918–19 рр.», затверджений міністром освіти й мистецтва 15 липня 1918 р., і «Правила прийому у вищі школи на Україні демобілізованих бувших студентів» від 5 серпня 1918 р. Для вступу до К-ПДУУ абітурієнти (юнаки і дівчата), незалежно від спеціальності, повинні були мати середню освіту – завершену (приймалися дійсними студентами) або незавершену (ставали вільними слухачами). Вступні іспити не проводилися. Обсяг зарахованих залежав від можливості розмістити їх в аудиторіях. У добу Директорії УНР правила прийому зазнали певних змін. 5 лютого 1919 р. міністр І. І. Огієнко затвердив «Тимчасові умови для вступу до Київського і Кам'янець-Подільського державних українських університетів». На відміну від практики минулого року, абітурієнти повинні були складати вступні іспити в особливих комісіях¹⁹. Змінені умови прийому передбачали складання іспитів (за середню школу) з української мови і літератури та історії України замість російської мови і словесності та історії Росії²⁰. Особи, зараховані вільними слухачами, могли отримати статус дійсного студента після року навчання і складання щонайменше трьох іспитів при умові, що вони також витримують в університетських комісіях іспити за курс середньої школи²¹.

Починаючи з серпня 1918 р. канцелярія студентських справ розпочала прийом документів від бажаючих. 19 жовтня відбулося перше засідання комісії (складалася із викладачів) із зарахування абітурієнтів, яку очолював ректор. Того дня дійсними студентами історико-філологічного факультету стали Онопрій Чумак, Неофіт Ганчевський, Віктор Шанський, Володимир Харков (згодом демонстративно покине навчання через небажання слухати україномовні лекції), Олександр Садківський та інші²². Наприкінці 1918 р. у списку прийнятих на навчання нараховувалося вже 133 майбутніх істориків і філологів, які становили третину всіх студентів вишу²³. Упродовж навчального року кампанія із зарахування продовжувалася (приймали студентів різних вишів, іншу молодь, яка, рятуючись від російської інтервенції і шукаючи спокійного місця для проживання і продовження навчальної праці, вимушено опинилася у Кам'янці-Подільському). Так, у лютому-травні 1919 р. вільними слухачами факультету стали: Семен Антонов, Дмитро Ареф'єв, Любов Біднова, Надія Білецька, Микола Білий, Сава Благовісний, Микола Божко, Йосип Гончар, Євген Вировий, Яків Візенталь, Іван Вітязь, Микола Воробйов, Йосип Гавриляк, Феропонт Головатюк, Валентина Длугопольська, Євдокія Журманова (Коваленко), Марія Зільберман (Гортштейн), Олекса Іванов, Олекса Кабардін, Федір Коріненко, Петро Коробчанський, Тимофій Никоненко, Петро Олександрович, Олександр Омелянович, Конон Панченко, Трохим Савченко, Володимир Свідзінський, Василь Сухоребрий, Тетяна Фаранюк, Іта Фікс, Федір Хамов, Сильвестр Чернявський, Володимир Шамро-Вовк, Василь Шиманський і Степан Шишковський; дійсними студентами – Георгій і Олекса Ковальови, Євген Красовський, Григорій Ляшевський, Григорій Русавський, Олександр Снігурський, Володимир Ходацький, Володимир Шарбау, Іван Шевченко, Олександр Шпакович і Петро Щербинський²⁴. Отже, загалом кількість вільних слухачів і дійсних студентів поповнився на 46 осіб і досягла 179 осіб.

Наприкінці 1919 р. студентський контингент двох курсів нараховував уже 348 юнаків і дівчат²⁵. А восени 1920 р., коли розпочався третій рік роботи вишу, молодь історико-філологічного факультету нараховувала 412 осіб²⁶. Переважна більшість студентів була українцями християнської віри (православні і греко-католики), належала до чоловічої статі і представляла різні куточки Поділля. Також тут були вихідці з Волині, Київщини, Полтавщини, Слобожанщини, Галичини та інших регіонів. Не всі вони відвідували заняття. Частина з них добровольцями пішли до українського війська захищати свою державу і незалежність (при цьому з числа студентів їх не відраховували), інші покинули університет через політичні (прихід більшовиків), родинні та інші обставини. Непоодинокими були і випадки смерті через епідемії різних інфекційних хвороб.

Студенти обирали для майбутньої професії один із 4-х відділів: класичний, слов'яно-український, історичний та романо-германський, записувалися у канцелярії факультету на ті чи ті навчальні дисципліни (обов'язкові і за вибором). Перелік обраних для студіювання курсів вносився до студентської

книжки (проти кожної дис-ципліни значився обсяг лекційних і практичних годин, відведених для вивчення, а також прізвище професора, приват-доцента чи лектора). За вибіркоким обстеженням, у 1918–1919 навчальному році тижневе навантаження студента становило: в осінньому семестрі – 30 годин лекційних і практичних занять, у весняному – до 32 (на 10 дисциплін)²⁷. У 1919–1920 навчальному році той же показник коливався в межах 20-50 годин²⁸, що було пов'язано з різними інтересами молоді. І це при тому, що на цьому факультеті для неї встановили гра-ничні межі тижневих годин – 18-30²⁹. Записавшись на свій індивідуальний план, студент повинен був подати до канцелярії квитанцію про внесену ним плату за право навчання в семестрі – 125 крб.

Навчання відбувалось переважно у другу половину дня, що пояснювалося занятістю значної частини студентів до обіду на різних роботах, які давали засоби до життя. Через тих, хто приходив на заняття після роботи, доводилося скорочувати тривалість навчання, як це зробили, наприклад, у весняному семестрі 1919–1920 навчального року. Враховуючи побажання юнаків і дівчат, рада професорів ухвалила закінчити лекції й іспити до 15 травня 1920 р., а влітку, коли студенти менше працюватимуть фізично, повернутися до виконання навчальних планів усіх факультетів, зокрема й історичко-філологічного³⁰. Після складання усіх передбачених семестрових іспитів (курскових не було) декан факультет (спочатку ним працював П. В. Клименко, а згодом Л. Т. Білецький) зараховував студентам семестри. Якщо не всі випробування були витримані, запис на новий семестр заборонявся, тобто вважалося, що студент не виконав навчального плану і підлягав відрахуванню³¹.

Кожен професор і приват-доцент, яким доручали обов'язкові навчальні курси, розпочинав свою викладацьку роботу читанням вступної (пробної) лекції. 1 листопада 1918 р. цю традицію започаткував І. І. Огієнко. На його лекцію з вступу до історії української мови прибули викладачі і студенти різних факультетів, а також представники міської інтелігенції³². Л. Т. Білецький згадував, що «велика 1-ша аудиторія <...> ломилася від студентів-слухачів і приватних осіб та професорського складу університету. День початку викладів був другим святом університету. В гарній промові, з якою ректор звернувся до студентів і заохочував їх до науково-культурної праці, до наукових студій у всіх ділянках українознавства та інших галузів на добро української культури та українського народу. Ця перша лекція була справжнім тріумфом щодо єднання професури і студентства в однім гучнім голосі першого викладача в мурах нового університету. <...> Другу годину свого викладу проф[есор] Огієнко присвятив уже своїй черговій дисципліні по розкладу»³³. У 1918–1920 рр. подібні лекції прочитали усі, кого прийняли на науково-педагогічну роботу, крім одного. Викладання проводилося українською мовою (виняток становив 71-річний професор В. І. Петр, який мав дозвіл від міністра освіти і мистецтва на російськомовні заняття впродовж лише першого навчального року і через це з дозволу ректора він не прочитав вступної лекції; невиконання ним закону УНР від 1 січня 1919 р. про обов'язкове викладання українською у державних ви-

шах пов'язане, скоріш за все, з його хворобливим станом, через що незабаром відбув на лікування за кордон)³⁴. За спостереженням Д. І. Дорошенка, який викладав обов'язковий курс української історії, «молодь з живим інтересом ставиться до викладів, видно вона цінила й те, що Кам'янецький університет являється національною науковою інституцією»³⁵.

У зв'язку з бідністю фонду україномовної навчальної літератури, на історико-філологічному факультеті, як і загалом в університеті, викладачі готували до друку свої лекційні курси – основу вивчення різних навчальних дисциплін. Одним із перших зумів опублікувати свої лекції з історії української мови І. І. Огієнко³⁶. Услід за ним тексти своїх лекцій видрукували: П. Г. Клепатський (з джерелознавства історії України)³⁷, М. О. Драй-Хмара (з слов'янознавства)³⁸. Також були передруковані і україномовному перекладі лекції з методології історії літератури київського професора В. М. Перетця³⁹.

В умовах гострого дефіциту друкарського паперу і коштів низка авторів зуміли опублікувати окремі праці, присвячені окремим питанням навчальних курсів, творчості українських письменників тощо, доступну студентам. Зокрема, у 1919 р. Д. І. Дорошенко видав брошуру «Про минулі часи на Поділлі»⁴⁰, П. Г. Клепатський – змістовні нариси про життя і творчість І. П. Котляревського⁴¹, Марко Вовчок⁴², Євгена Гребінки⁴³, П. П. Гулака-Артемівського⁴⁴. Наступного року цей ряд поповнили праці інших науковців факультету: Л. Т. Білецького – хрестоматія з української літератури (у співавторстві з О. Дорошкевичем)⁴⁵, про характер творчості Тараса Шевченка⁴⁶ і народну поезію⁴⁷, М. М. Васильківського – про релігійність у творах Шевченка⁴⁸, П. Г. Клепатського – про філософа Г. С. Сковороду⁴⁹. Важливе значення для викладів з мовознавства мав переклад професора Є. К. Тимченка з німецької мови однойменного підручника Є. Санфельда⁵⁰. Такого вагомого доробку не мали інші факультети К-ПДУУ.

Чекали своє черги на друк в університетській літографії рукописи М. О. Драй-Хмари (підручник з історії сербської мови і літератури), Л. Т. Білецького (з історії староруського письменства), М. М. Васильківського («Грамматика німецької мови по Гамму»), М. А. Плевако (брошура «Життя та праці Б. Грінченка»), І. А. Любарського і В. І. Петра (підручники з латинської і французької мов), Д. І. Дорошенка (брошура «З минулого Катеринославщини» і «Оповідання про Ірландію»)⁵¹.

Викладачі факультету усвідомлювали, що державний український університет є не лише освітнім і культурним центром, а й важливим осередком наукового життя. До заснування К-ПДУУ у Кам'янці-Подільському діяли дві наукові структури – Подільське церковне історико-археологічне товариство, створене 1903 р., і Товариство подільських природодослідників і любителів природи (з 1911 р.). Вони об'єднували переважно краєзнавців. Учених у цих товариствах було мало. Вищим етапом організації наукових сил міста стало створення переважно з професорсько-викладацьких кадрів університету Наукового товариства. Початок його заснування припав на весну 1919 р. Утім активно воно працювало тільки з осені. У його складі були дві секції, одна з яких – історико-філологічна на чолі з Є. К. Тимченком – об'єднувала вчених-гуманітаріїв. У

1919–1920 навчальному році ця секція збиралася на засідання 19 разів (кожен із них запротоколюваний), було виголошено 29 наукових доповідей. Два засідання присвятили пам'яті Тараса Шевченка і Володимира Антоновича. Велика увага приділялася джерелознавчій проблематиці. Так, П. Г. Клепатський доповідав про литовсько-руські літописи, літописи Якова Лизогуба, листування російської великої княгині Катерини Олексіївни з англійським послом сером Чарльзом Вільямсом, про «Повість минулих літ» як початковий літопис, місцеві й монастирські літописи, а також місцеві синодики. П. В. Клименко проаналізував грамоти Міндовга. У доповіді Л. Т. Білецького йшлося про «Повість минулих літ» у баченні російського академіка О. Шахматова.

Крім того, Л. Т. Білецький і П. Г. Клепатський висвітлили творчість Тараса Шевченка. В академії на пошану В. Б. Антоновича з доповідями виступили П. Г. Клепатський («В. Б. Антонович як історик») і Ю. Й. Сіцинський («В. Б. Антонович як археолог»). На інших засіданнях висвітлювалися основні складові творчості А. Качича-Міюшича та його роль в історії сербо-хорватського письменства (М. О. Драй-Хмара), діяльність П. Куліша як критика та історика української літератури (М. А. Плевако). Увазі членів секції і відвідувачів також були запропоновані теми, пов'язані зі становленням українського письменства (Л. Т. Білецький), краєзнавчі (Ю. Й. Сіцинський, П. В. Клименко) і фольклорно-етнографічні (професорський стипендіат С. Ф. Якимович). М. М. Васильківський доповідав про своє бачення перспектив світової історії⁵². Таку активність не змогли продемонструвати представники секції точних наук.

Спеціальна комісія (В. О. Біднов, Ю. Й. Сіцинський і М. А. Плевако) взялася за підготовку «Словника українських вчених, письменників та інших діячів»⁵³. На жаль, завершити цей великий науково-культурний проект не вдалося через брак сил, коштів, а також відірваність Кам'янця-Подільського від визначних бібліотечних і архівних центрів країни.

Попри величезні труднощі з коштами і папером, виш заходився видавати свої наукові записки. Кожний із 5 факультет мав підготувати по одному тому своїх праць. Редагування підготовлених матеріалів доручили спочатку Д. І. Дорошенку, а після його відрадження за кордон – М. О. Драй-Хмарі. Згодом плани підкорегували, і підготували один змішаний том записок, у якому були представлені статті, зокрема, 6 професорів і приват-доцентів історико-філологічного факультету – Л. Т. Білецького⁵⁴, Л. Б. Б'ялковського⁵⁵, П. Г. Клепатського⁵⁶, П. В. Клименка⁵⁷, І. І. Огієнка⁵⁸ і Ю. Й. Сіцинського⁵⁹. У журналі «Нова думка», який видавався в університеті, Л. Т. Білецький опублікував розлогу і змістовну статтю «М. Євшан як критик»⁶⁰.

Студенти брали приклад із своїх наставників і створили свою наукову структуру – історико-економічний гурток, на якому зачитували свої реферати. Про один із них – «Історія Барського староства», виголошений В. Левицьким, розповідала місцева преса⁶¹. Частина студентів факультету працювала у бібліографічному гуртку під керівництвом М. А. Плевако. Цей гурток мав свій статут, який складався із 7 розділів і 29 параграфів. В ході роботи гуртківці

зачитували і обговорювали прослухані реферати, розпочали складання бібліографії Б. Грінченка⁶². Згодом студентські гуртки увійшли до новоствореного Наукового студентського товариства. Зразковою активністю в галузі науково-дослідної роботи відзначався член НСТ А. Животко (опублікував 8 наукових, науково-популярних та інформаційних статей), який здобував у К-ПДУУ другу вищу освіту⁶³.

Досить результативною була участь професури і студентів у державному, політичному та громадському житті. Крім ректора-філолога, який посідав високі державні посади (міністр освіти, міністр ісповідань, головноуповноважений міністр, т.в.о. Голови Ради Народних Міністрів УНР) і з літа 1919 р. очолював управу Подільського відділу Українського Червоного Хреста. 20 червня 1919 р. І. І. Огієнко разом з іншими діячами Поділля (понад 15 осіб) подав Директорії УНР меморандум, в якому пропонувалася нова програма діяльності уряду⁶⁴.

Свій вклад у розв'язання певних державно-політичних питань внесли й інші представники історико-філологічного факультету. Зокрема, Д. І. Дорошенко, який мав досвід вирішення різних стосунків між Українською державою і країнами Четверного союзу у 1918 р., за дорученням глави українського уряду В. М. Чехівського, в лютому-квітні 1919 р. очолював державну комісію із врегулювання прикордонного конфлікту між Румунією та УНР, провів раунд складних переговорів з представниками румунської військової влади у Бессарабії щодо припинення артилерійських обстрілів української частини Придністров'я. У листопаді-грудні 1919 р. Д. І. Дорошенко, яка рада професорів відрядила за кордон, за розпорядженням Директорії УНР виконував обов'язки уповноваженого Української місії Червоного Хреста на Балканах⁶⁵.

П. В. Клименко наприкінці серпня 1919 р. очолив Відділ охорони пам'яток старовини й національної культури і Архівну комісію (її членами були Ю. Й. Сіцінський, Л. Б. Б'ялковський, Й. Л. Пеленський) Міністерства народної освіти, які, завдяки наполегливості і енергійності керівника, доклали багатьох зусиль для збереження історико-культурної спадщини і архівних комплексів на Поділлі⁶⁶.

Є. К. Тимченко очолював створену за рішенням Міністерства ісповідань УНР Комісію з перекладу Святого Письма українською з грецької мови, входив до складу ще двох важливих комісій – термінологічної, яка мала на меті укласти російсько-український правничий словник, та з перекладу українською мовою з російської діючих карних і цивільних законів УНР (разом з ним тут працювали його колеги із факультету – Ю. Й. Сіцінський, Л. Т. Білецький і М. О. Драй-Хмара). До того ж, професор очолив комісію із укладання історичного словника української мови (створена при УАН), діяльність якої частково була перенесена до К-ПДУУ⁶⁷.

У Державній нараді, яку 25 жовтня 1919 р. провів у Кам'янці-Подільському С. В. Петлюра на представництві вищої влади УНР, політичних і громадських структур, взяли участь також І. І. Огієнко (як міністр), Л. Т. Білецький і

С. Ю. Гаєвський (обидва – члени Української партії соціалістів-федералістів)⁶⁸. За 10 днів до того, рада професорів К-ПДУУ, за участі усіх професорів і приват-доцентів історико-філологічного факультету, ухвалила «Звернення до світових держав з протестом проти нищення генералом Денікіним української культури»⁶⁹.

Допомогти молодій українській державі усім серцем прагнули і студенти. Під час «кам'янецької доби» Директорії УНР найбільш підготовлені із них працювали у різних міністерствах та відомствах на другорядних посадах, сприяючи тим самим функціонуванню державного управління. З відвоюванням великої частини території під час польсько-українського наступу у квітні-травні 1920 р. 5 представників студентського самоврядування вишу (зокрема, історик Сильвестр Чернявський і філолог Валеріан Поліщук) побували на прийомі у Головного Отамана і, запропонувавши послуги університетської молоді для розгортання державної роботи, отримали підтримку керівника республіки, після чого розпочали відповідну організацію юнаків і дівчат⁷⁰. Окремі з них пішли не на мирну управлінську працю, а добровольцями на фронт.

Глибоко усвідомлюючи значення для навчальної і наукової роботи університетської бібліотеки, викладачі (зокрема, історичного, філологічного і педагогічного профілю) взяли участь у наповненні її фонду необхідною літературою. Так, І. І. Огієнко пожертвував із своєї домашньої книгозбірні 114, Л. Т. Білецький – 9, Ю. Й. Сіцінський – 23, С. Ф. Русова (з осені 1920 р. викладала педагогіку) – 642 книги⁷¹. Загалом – 788 примірників, більшість з яких були україномовними, прислужилися студентам у навчальній праці.

Професорсько-викладацька корпорація факультету взяла участь у активному просвітництві місцевих жителів. У Кам'янець-Подільському народному українському університеті, який відкрився 1 листопада 1919 р. і був популяризатором наукових знань, працювали за сумісництвом і представники історико-філологічного факультету – П. Г. Клепатський, М. А. Плевако, Л. Т. Білецький, розширюючи гуманітарний кругозір слухачів, які мали початкову і вищу початкову освіту. Публічним просвітництвом через участь у лекторіях і різних курсах (для учителів, служителів культу, майбутніх державних управлінців, поштово-телеграфних працівників тощо) займалися І. І. Огієнко, Д. І. Дорошенко, П. В. Клименко, М. О. Драй-Хмара, П. Г. Клепатський, Ю. Й. Сіцінський, Л. Т. Білецький. Вони прочитали загалом десятки лекцій, які запам'яталися слухачам з народу і війська⁷². За цим показником відставали представники інших факультетів К-ПДУУ.

Для популяризації історичних і культурних знань широко використовувалася місцева україномовна преса – «Свято Поділля», «Життя Поділля», «Село», «Освіта», «Україна», «Трудова громада», «Наш шлях», «Новий шлях» та ін. Публіцистика істориків і філологів присвячувалася найрізноманітнішій тематиці – від Тараса Шевченка, української літератури, народних звичаїв (Д. І. Дорошенко, П. Г. Клепатський, М. А. Плевако) до окремих діячів науки, культурного життя, історичної спадщини (Л. Т. Білецький, М. О. Грінченко, С. Ф. Яки-

мович, Ю. Й. Сіцінський)⁷³.

Свій друкований орган мало і студентство. У науково-літературному журналі «Нова думка» (ч. I-II, III), редактором якого був спочатку Юрій Липа, а після нього Валеріан Поліщук, друкувалися літературні і науково-публіцистичні твори студентів історико-філологічного, правничого та інших факультетів. Вони мали різний ступінь зрілості, відповідали тим чи тим літературним уподобанням і були стимулом до дальшого творчого зростання.

На факультеті проводилися важливі патріотичні заходи, наприклад, збори колективу до 106-ї річниці від дня народження Т. Шевченка, урочисті академії, присвячені І. Франка та М. Євшану. На їх честь лунали полум'яні промови, свою майстерність демонстрували симфонічний оркестр, учасники художньої самодіяльності студентів⁷⁴.

Після поразки Української революції восени 1920 р. зазнав змін й історико-філологічний факультет. Щоб не потрапити до рук «чрезвычайки», покинули батьківщину І. І. Огієнко, В. О. Біднов (декан богословського факультету, який викладав студентам-історикам і філологам спецкурс з історії української церкви), Л. Т. Білецький, Д. І. Дорошенко, В. І. Петр, Л. Б. Б'ялковський, С. Ф. Русова (у 1921 р.), а також представники інших факультетів. Більшість тих, хто залишився працювати, не почували за собою вини перед новою владою і були впевнені, що репресії їх не зачеплять. Це була, мабуть, найбільша помилка у їхньому житті. Згодом до сталінських таборів потраплять П. В. Клименко, П. Г. Клепатський, М. О. Драй-Хмара, І. А. Любарський. Під переслідування потрапив Ю. Й. Сіцінський. В їх особі Україна втратила яскравих рушіїв національного культурно-освітнього відродження.

Отже, упродовж 1918–1920 рр. історико-філологічний факультет Кам'янець-Подільського державного українського університету став поважним навчальним підрозділом, який готував фахівців для української середньої школи і культурної сфери. Україномовний навчальний процес забезпечували висококваліфіковані викладачі, більшість яких мали статус приват-доцентів. Професури було небагато. Усі вони сповна віддавали свої творчі сили, талант, працювали наполегливо на майбутнє української інтелігенції, її професіоналізм і відданість національним ідеалам, піднесення рівня університету: жертвували для університетської бібліотеки із своїх книгозбірень літературу; за сприяння різних структур видавали навчальні посібники (підручники), окремі праці, які прислужувалися у навчальному процесі; читали лекційні курси і проводили практичні заняття, забезпечили вихід у світ наукових записок; взяли участь у реалізації державної політики щодо перекладу українською потрібних для судочинства законів, а для Церкви – Святого Письма, готували для ужитку різні словники; виступали з лекціями для населення, слухачів народного університету і різних курсів; вміщували у пресі необхідні для підвищення культурного рівня громадян різноманітні науково-публіцистичні матеріали; працювали в різних громадських і політичних структурах, займали активну громадянську позицію, реагуючи на різні державні і суспільні виклики, окремі з них посідали

за сумісництвом важливі посади у державному управлінні, приносячи велику користь освітній, церковно-релігійній, пам'яткоохоронній та іншим сферам.

Абсолютна більшість студентського загалу, поважаючи свій факультет, цілком свідомо ставилася до оволодіння майбутньою професією, активно працювала над вивченням наук, шанувала своїх авторитетних наставників, брала з них приклад як у науковій, так і державотворчій роботі, охоче підтримувала усі важливі університетські заходи у національно-культурному житті. Найбільш патріотично налаштовані і підготовлені юнаки добровільно вступили до українських збройних формувань, захищали УНР на різних фронтах.

Діяльність історико-філологічного факультету К-ПДУУ є прикладом служіння українській справі у 1918–1920 рр. Його результатів не досяг жоден інший навчальний підрозділ вишу.

Примітки:

¹ Мельник Е. М. Діяльність історико-філологічної секції Кам'янець-Подільського державного українського університету (1919–1920 рр.) / Е. М. Мельник, А. Г. Філінюк // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія. – К.: ВПЦ «Київ. ун-т», 2002. – Вип. 63-64. – С.59-60.

² Копилов С. А. Історичний факультет Кам'янець-Подільського національного університету: збереження історичних традицій – запорука успішного поступу в майбутнє / С. А. Копилов, В. В. Газін // Освіта, наука і культура на Поділлі: збірник наукових праць. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2008. – Т. 11. – С.98-119; він же. Історичний факультет Кам'янець-Подільського національного університету: Історичний нарис / С. А. Копилов, В. В. Газін. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2008. – 76 с.

³ Маркітантов Ю. О. Факультет української філології та журналістики Кам'янець-Подільського національного університету: поступ вперед / Ю. О. Маркітантов, В. Б. Стецюк // Освіта, наука і культура на Поділлі: збірник наукових праць. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2008. – Т.11. – С.80-97; він же. Факультет української філології та журналістики Кам'янець-Подільського національного університету: Історичний нарис / Ю. О. Маркітантов, В. Б. Стецюк. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2008. – 120 с.

⁴ Завальнюк О. М. Утворення і діяльність державних українських університетів (1917–1921 рр.) / О. М. Завальнюк. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2011. – 644 с.

⁵ Держархів Хмельницької області, ф.Р-582, оп.3, спр.3, арк.3.

⁶ Державний архів міста Києва, ф.Р-936, оп.1, спр.8, арк.18.

⁷ Там само, арк.24.

⁸ Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі – ЦДАВО України), ф.2201, оп.1, спр.329, арк.35.

⁹ Ухвалений Радою Міністрів Закон про заснування Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету. Затверджую. Павло Скоропадський. 17 серпня 1918 року. Київ // Державний вістник. – К., 1918, 29 серпня, с.3.

¹⁰ ЦДАВО України, ф.2582, оп.1, спр.2, арк.76-76 зв.; Держархів Хмельницької обл., ф.Р-582, оп.1, спр.49, арк.38; там само, спр.133, арк.11 зв.; Міністерство Народної Освіти й Мистецтва. Накази про призначення й увільнення // Державний вістник. – К., 1918, 16 жовтня, с. 4.

¹¹ ЦДАВО України, ф. 2582, оп. 1, спр. 2, арк. 22-22зв., 26-26 зв., 33; Державний архів Хмельницької обл., ф. Р-582, оп. 1, спр. 145, арк. 2; там само, спр. 5, арк. 22.

¹² Огієнко І. Мое життя. Автобіографічна хронологічна канва / Іван Огієнко // Наша культура: науково-літературний місячник. – Варшава (Львів), 1936. – Кн. 1(10). – С. 68.

¹³ ЦДАВО України, ф. 2582, оп. 1, спр. 82, арк. 83; Грушевський М. С. Автобіографія, 1914–1919 рр. / М. С. Грушевський // Великий Українець: матеріали з життя та діяльності М. С. Грушевського. – К.: Веселка, 1992. – С.219.

¹⁴ ЦДАВО України, ф. 2582, оп. 1, спр. 2, арк. 110, 119; там само, спр. 188, арк. 21, 27, 34, 87; там само, оп. 2, спр. 21, арк. 130зв.; ДАХМО, ф. Р-302, оп. 1, спр. 49, арк. 38зв.; там само, ф. Р-582, оп. 2, спр. 24, арк. 12; там само, спр. 27, арк. 40; там само, спр. 47, арк. 23зв.; там само, спр. 50, арк. 64 зв.; там само, спр. 58, арк. 2зв.; там само, спр. 67, арк. 2зв.; там само, спр. 124, арк. 1, 3; там само, спр. 156, арк. 1;

¹⁵ Держархів Хмельницької області, ф. Р-582, оп. 2, спр. 27, арк. 40; там само, спр. 124, арк. 7.

¹⁶ Там само, ф. Р-582, оп. 2, спр. 27, арк. 40, 67; там само, спр. 58, арк. 3зв.

¹⁷ ЦДАВО України, ф. 2582, оп. 2, спр. 21, арк. 130; Держархів Хмельницької області, ф. Р-582, оп. 2, спр. 45, арк. 33зв., 44зв., 106зв.

¹⁸ Завальнюк О. М. Зазначена праця. – С.197.

¹⁹ ЦДАВО України, ф. 2582, оп. 1, спр. 174, арк. 26.

²⁰ Держархів Хмельницької області, ф. Р-582, оп. 1, спр. 1, арк. 12.

²¹ ЦДАВО України, ф. 2582, оп. 1, спр. 174, арк. 27; Умови переходу вільних слухачів на стан дійсних студентів // Українська ставка, 1919, 12 лютого, с.3.

²² Держархів Хмельницької області, ф.Р-582, оп.2, спр.9, арк. 1.

²³ Там само, арк.1-17 (підр. автора).

²⁴ Див.: Завальнюк О. М. Історія Кам'янець-Подільського державного українського університету в іменах (1918–1921 рр.) / О. М. Завальнюк. – Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2006. – С.537-569.

²⁵ Держархів Хмельницької області, ф. Р-302, оп. 1, спр. 72, арк. 1-23. (Під р. автора).

²⁶ Див.: Завальнюк О. М. Історія Кам'янець-Подільського державного українського університету в іменах (1918–1921 рр.). – С.537 -569. (Під р. автора).

²⁷ Держархів Хмельницької області, ф.Р-302, оп. 3, спр. 2262, арк. 1, 51зв., 52зв.; там само, ф. Р-582, оп.1, спр.41, арк.47; там само, спр. 45, арк. 1-1зв.

²⁸ Там само, арк.16зв., 178зв.; там само, оп.2, спр. 268, арк. 1.

²⁹ Там само, ф. Р-582, оп. 1, спр. 45, арк. 7.

³⁰ Там само, спр. 137, арк. 101; 3 університетського життя // Наш шлях,

1920, 23 квітня, с.3.

³¹ Держархів Хмельницької області, ф. Р-582, оп. 2, спр. 266, арк. 1.

³² Огієнко Іван (митрополит Іларіон). Рятування України / Іван Огієнко (митрополит Іларіон); упоряд., авт. передм. і комент. М. С. Тимошик. – К.: Наша культура і наука, 2005. – С.107.

³³ Білецький Л. Т. Мої спомини (1917–1926 рр.) / Л. Т. Білецький; підгот. тексту, вступна стаття та іменний покажчик В. Р. Адамський. – Кам'янець-Подільський: Медобори-2006, 2013. – С.144.

³⁴ Біднов В. Перші два академічні роки Українського Державного Університету в Кам'янці-Подільському: уривок із спогадів / В. Біднов // Літературно-науковий вістник. Річник XXVII. – Львів: З друкарні Ставропігійського ін.-ту, 1928. – Т. ХСVII.– Кн. XI. – С. 238.

³⁵ Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє минуле (1914–1920 рр.). Вид 2-е / Дмитро Дорошенко. – Мюнхен: Укр. вид-во, 1969. – С. 417.

³⁶ Див.: Огієнко І. Історія української мови. – Т.1: вступ до історії української мови: лекції, читані в 1918–1919 акад. році / Іван Огієнко. – Кам'янець на Поділлі: Студ. вид. ком. Кам.-Под. держ. укр. ун-ту, 1919. – 88 с.

³⁷ Див.: Клепатський П. Огляд джерел по історії України: курс лекцій, чит[аний] протягом 1919 акад року. – Вип.І: джерела візантійські, арабські, західні, українсько-руські, юридичні пам'ятки, літописи, хронографії, подорожі чужоземців / П. Клепатський. – Кам'янець на Поділлі: Кам.-Под. держ. укр. ун-т, 1920. – 137, III с.

³⁸ Драй-Хмара М. Слов'янознавство: підруч[ик] до лекцій по слов'янознавству, чит[аних] у 1918–1919 роках на іст[орико] – філол[огічному] фак[культеті] Кам'янець-Подільського держ[авного] укр[аїнського] ун-ту / М. Драй-Хмара. – [Кам'янець на Поділлі]: Вид від. Кам.-Под. держ. укр. ун-ту, 1920. – 163 с.

³⁹ Перетц В. Вступ до вивчення літератури: лекції по методології історії літератури: лекції, читані на Вищих жіночих курсах в Києві / В. Перетц; перекл. орфограф. комісії. – Кам'янець на Поділлі: Студ. вид. ком. Кам.-Под. держ. укр. ун-ту, 1920. – 77 с.

⁴⁰ Дорошенко Д. Про минулі часи на Поділлі (коротенька історія краю) / Дмитро Дорошенко. – Кам'янець-Подільський: Поділ. губ. Нар. Управа, 1919. – 50 с.

⁴¹ Клепатський П. Г. Батько нового українського письменства Ів. Котляревський (1769–1838) / П. Г. Клепатський. – Кам'янець-Подільський: Укр. вид-во в Катеринославі, Правобережна філія, 1919. – 31 с.

⁴² Клепатський П. Г. Марко Вовчок та його «Народні оповідання» / П. Г. Клепатський. – Кам'янець на Поділлі: Укр. вид-во в Катеринославі, Правобережна філія, 1919. – 40 с.

⁴³ Клепатський П. Г. Український байкар Євген Гребінка (1812–1838) / П. Г. Клепатський. – Кам'янець на Поділлі: Вид. від. Поділ. губ. Нар. Управи, 1919. – 28 с.

⁴⁴ Клепатський П. Г. Український письменник П. П. Гулак-Артемівський (1790–1865) / П. Г. Клепатський. – Кам'янець на Поділлі: Укр. вид-во в Катеринославі, правобережна філія, 1919. – 22 с.

⁴⁵ Білецький Л. Хрестопатія по історії української літератури: для ст[арших] кл[асів] серед[ньої] шк[оли] / Л. Білецький, О. Дорошкевич. – Кам'янець на Поділлі: Укр. вид-во в Катеринославі, Правобережна філія, 1920. – Т. II. Вип. 1. – 146 с.

⁴⁶ Білецький Л. Народність чи національність у творах Т. Шевченка? / Л. Білецький. – Кам'янець на Поділлі: Укр. вид-во в Катеринославі, Правобережна філія, 1920. – 45 с.

⁴⁷ Білецький Л. Народна поезія / Л. Білецький. – Кам'янець-Подільський: Вид. від. Ради студ. предст. Кам.-Под. держ. ун-ту, 1920.

⁴⁸ Васильківський М. Релігійність Т. Г. Шевченка на підставі його поетиних творів / М. Васильківський. – Кам'янець на Поділлі: Укр. вид-во в Катеринославі, Правобережна філія, 1920. – 35 с.

⁴⁹ Клепатський П. Український мандрівний філософ Григорій Сковорода / П. Клепатський. – Кам'янець: Укр. вид-во в Катеринославі, Правобережна філія, 1920. – 32 с.

⁵⁰ Санфельд Є. Язикознавство / Є. Санфельд; пер. з нім. Є. Тимченка. – Кам'янець на Поділлі: Укр. вид-во в Катеринославі, Правобережна філія, 1920. – 72 с.

⁵¹ ЦДАВО України, ф. 166, оп. 1, спр. 878, арк. 69; Державний архів Хмельницької обл., ф. Р-582, оп. 1, спр. 137, арк. 25; Студент[ські] організації і їхня діяльність // Нова думка: літературно-науковий журнал. – Кам'янець на Поділлі, 1920, ч. III, с. 39.

⁵² Швидкий О. Історико-фільологічна секція Наукового Тов-ва при Кам'янець – Подільському Державному Ун-ті та діяльність її за 1919–1920 роки / О. Швидкий // Наш шлях. – Кам'янець-Подільський, 1920, 6 червня, с. 3-4.

⁵³ Держархів Хмельницької області, ф. Р-1421, оп. 1, спр. 1, арк. 85, 89-89зв.

⁵⁴ Див.: Білецький Л. До питання про початок історії української літератури: відбитка із «записок Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету» (т. II) / Леонід Білецький. – Кам'янець на Поділлі: Вид від. Кам.-Под. держ. ун-ту, 1920. – 14 с.

⁵⁵ Див.: Б'ялковський Л. Поріччя Мурахви в XV–XVI століттях: відбитка із «Записок Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету» (т. II) / Леон Б'ялковський. – Кам'янець на Поділлі: Вид від. Кам.-Под. держ. ун-ту, 1920. – 20 с.

⁵⁶ Див.: Клепатський П. Літопис Якова Лизогуба: відбитка із «Записок Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету» (т. II) / Павло Клепатський. – Кам'янець на Поділлі: кам.-Под. держ. ун-т, 1920. – 8 с.

⁵⁷ Див.: Клименко П. Грамоти Міндовга Лівонському ордену: відбитка із «Записок Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету» (т. II) / Пилип Клименко. – Кам'янець на Поділлі: вид від. Кам.-Под. держ ун-ту, 1920. – 18 с.

⁵⁸ Див.: Огієнко І. «Руно орошенное» св. Дмитрія Ростовського: відбитка із «записок Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету» (т. II) / Іван Огієнко. – Кам'янець на Поділлі: Вид від. Кам.-Под. держ. ун-ту, 1920. – 18 с.

ту, 1920. – 8 с.

⁵⁹ Див.: Сіцинський Є. Начерки з історії Поділля: відбитка із «записок Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету» (т. II). – Кам'янець на Поділлі: Вид. від. Кам.-Под. держ. укр. ун-ту, 1920. – 15 с.

⁶⁰ Див.: Нова думка. – Кам'янець на Поділлі, 1920, ч.ІІІ, с.12-16.

⁶¹ Університетське життя // Новий шлях. – Кам'янець-Подільський, 1920, 17 квітня, с.3.

⁶² Центральний державний архів літератури і мистецтва України, ф. 277, оп. 1, спр. 273, арк. 1-2; Биковський Л. Нова українська бібліографічна організація / Л. Биковський // Наш шлях. – Кам'янець-Подільський, 1920, 20 травня, с. 4.

⁶³ Завальнюк О. М. Утворення і діяльність державних українських університетів (1917–1921 рр.). – С. 304.

⁶⁴ Див.: Тюрменко І. І. Державницька діяльність Івана Огієнка (митрополита Іларіона): монографія / І. І. Тюрменко. – К., 1998. – С.53-105; Трудовий шлях. – Кам'янець-Подільський, 1919, 29 червня, с.2.

⁶⁵ Завальнюк О.М. Історія Кам'янець-Подільського державного українського університету в іменах (1918–1921 рр.). – С. 216-220.

⁶⁶ Там само. – С. 237-239.

⁶⁷ Там само. – С. 313.

⁶⁸ Перша Державна нарада // Україна. – Кам'янець на Поділлі, 1919, 28 (15) жовтня, с. 1.

⁶⁹ ЦДАВО України, ф. 2582, оп. 1, спр. 187, арк. 69.

⁷⁰ Держархів Хмельницької області, ф. Р-582, оп. 1, спр. 69, арк. 13; там само, спр. 79, арк. 2; Наш шлях. – Кам'янець-Подільський, 1920, 6 травня, с. 2; там само, 8 травня, с. 2.

⁷¹ Держархів Хмельницької області, ф. Р-582, оп. 1, спр. 89а, арк. 47; Ляхоцький В. П. Бібліотека Кам'янець-Подільського університету (1918–1920 рр.) / В. П. Ляхоцький // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету: історичні науки. – Кам'янець-Подільський: Оіум, 2000. – Т. 4(6). – С. 306.

⁷² ЦДАВО України, ф. 166, оп. 1, спр. 878, арк. 9-10; Завальнюк О. М. Утворення і діяльність державних українських університетів (1917–1921 рр.). – С. 388-392.

⁷³ Завальнюк О. М. Утворення і діяльність державних українських університетів (1917–1921 рр.). – С.396-398.

⁷⁴ Копилов А. О. Кам'янець-Подільський державний український університет: від ідеї заснування до ліквідації (1917–1921 рр.) / А. О. Копилов, О. М. Завальнюк // Укр. іст. журн. – 1999. – №5. – С.28.

Oleksandr Zavalniuk. History and Philology Department as a leading unit of Kamianets'-Podolsky Statre Ukrainian University (1918-1921) (dedicated to 100 anniversary of the high school foundation). Based on the archival and published

sources and works of Ukrainian historians, the issue on the foundation, problems on formation of staff (professors, assistant professors, lecturers) and multinational mixed students contingent as the basis for future Ukrainian intelligentsia, as well as educational, teaching, scientific, state political and social activities of the staff representatives of History and Philology department – the leading unit of Kamianets'-Podilsky state Ukrainian university, that made a significant contribution to the country's national revival in 1918-1920, is being investigated.

Key words: *History and Philology department, Kamianets'-Podilsky state Ukrainian university, professors, lecturers, students, introductory lectures, learning process, history and philology section of the Scientific society, lectures and propaganda activity, student magazine «New idea».*

Отримано: 10.09.2015 р.